

dr hab. Bogumiła Lisocka-Jaegermann

Warszawa 28.10.2020

Ośrodek Studiów Amerykańskich

Instytut Ameryki i Europy Uniwersytet Warszawski

e-mail: bogu@uw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Karela Dolińskiego “Problem wykluczenia społecznego i segregacji terytorialnej w Kurytybie w Brazylii” wykonanej pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Sagan w Zakładzie Geografii Społeczno-Ekonomicznej, na Wydziale Oceanografii i Geografii Uniwersytetu Gdańskiego.

Temat rozprawy

Praca dotyczy tematu, który jest ważny i aktualny zarówno w kontekście jakości życia mieszkańców wielu miast świata, jak i polityk miejskich formułowanych i realizowanych przez ich władze. Jest on szczególnie wyrazisty w ośrodkach mających za sobą historię gwałtownego rozrastania się, natężonego napływu nowych mieszkańców osiedlających się w spontanicznie tworzonych osiedlach o substandardowej zabudowie.

Konceptualizacja, ocena i miary segregacji terytorialnej i wykluczenia społecznego w miastach stanowią wyzwanie podejmowane w obrębie kilku dyscyplin naukowych. Pozostaje ono w ścisłym związku z próbami podnoszenia jakości życia wszystkich mieszkańców podejmowanymi przez władze miejskie, a w wielu wypadkach także i państwowe, oraz z oddolnymi inicjatywami zmian wyrastającymi w dzielnicach o najuboższej infrastrukturze, największym natężeniu problemów społecznych i trudów życia codziennego. Naukowe badania nad segregacją terytorialną i wykluczeniem społecznym mają wyraźny wymiar aplikacyjny.

Na uwagę zasługuje fakt, iż Autor uczynił przedmiotem swych badań Kurytybę – niemal dwumilionową stolicę brazylijskiego stanu Parana, znaną w świecie z innowacyjnych rozwiązań przeciwdziałających degradacji środowiska i służących

poprawie jakości życia mieszkańców. Specjaliści często przywołują Kurytybę jako przykład miasta, w którym kilkakrotnie podejmowano próby wdrażania ambitnych planów rozwoju przestrzennego. Sukcesy władz Kurytyby są z pewnością znacznie lepiej znane niż problemy mieszkańców miasta.

Ocena ogólna pracy

Autor postawił sobie za główny cel pracy „analizę sytuacji społeczno-ekonomicznej mieszkańców Kurytyby, wraz z określeniem poziomu segregacji terytorialnej mieszkańców fawel”, w tym najstarszej faweli w mieście, znajdującej się w dzielnicy Parolin. Cele szczegółowe odnoszą się do wybranego przypadku: to określenie poziomu relacji społecznych między mieszkańcami wybranej do badania faweli i mieszkańcami pozostałej części dzielnicy Parolin, oraz ocena działań, jakie prowadzą na jej obszarze władze miasta.

W mojej opinii Autor umiejętnie określił cele i zakres badań. W pracy realizuje wszystkie wymienione cele, a nawet wychodzi poza ich zakres, co znacząco podnosi wartość pracy.

Rozprawa liczy 179 stron (tekst wraz z załącznikami). Tekst został dobrze skonstruowany. Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. Dwa pierwsze stanowią wprowadzenie do zasadniczego tematu. W jego ramach Autor przedstawia pojęcia i ujęcia wykluczenia społecznego i segregacji terytorialnej we współczesnej literaturze naukowej, omawiając wskaźniki, jakie wykorzystuje w badaniu dotyczącym tych dwóch zjawisk w Kurytybie (rozdział pierwszy). Omawia także historię przemian urbanizacyjnych Kurytyby i rozwój społeczno-gospodarczy miasta, na tle zarysu dziejów brazylijskiego systemu osadniczego (rozdział drugi). W obydwu rozdziałach sięga do dobrze dobranej listy źródeł bibliograficznych.

Rozdział trzeci zawiera charakterystykę struktury społeczno-przestrzennej współczesnej Kurytyby ze szczególnym uwzględnieniem obszarów wykluczenia społecznego – w tym, dzielnicy Parolin stanowiącej przedmiot studium przypadku. Tu Autor przeanalizował dostępne wskaźniki społeczno-ekonomiczne charakteryzujące dzielnicę jako obszar bardzo silnie zróżnicowany pod względem ich wartości. Umiejętnie wykorzystał i zinterpretował pozyskane dane.

Kolejny rozdział czwarty poświęcono działaniom, które nakierowane są na niwelowanie wykluczenia społecznego i segregacji terytorialnej w Kurytybie. Przedstawiono instrumenty polityki lokalnej, skuteczność polityki władz miejskich, a także działania miejskich ruchów społecznym w tym zakresie.

Obszerny rozdział piąty (str. 91-137) zawiera omówienie wyników badań terenowych przeprowadzonych przez Autora w Kurytybie między 20 listopada a 14 grudnia 2018 roku. Badaniem objęto zarówno dwa wybrane obszary faweli, w których odmienne przebiegały procesy zmian inicjowanych przez władze miejskie, jak i pozostałą część dzielnicy Parolin. Autor zebrał 300 wypełnionych kwestionariuszy ankietowych (po 150 w faweli i w pozostałej części dzielnicy). Przeprowadził także wywiady z liderami społecznymi i mieszkańcami dzielnicy. Zebrany materiał pozwolił na zweryfikowanie hipotez badawczych sformułowanych w odniesieniu do studium przypadku. Potwierdza drugą hipotezę badawczą, o braku kontaktu lub znikomym kontakcie między mieszkańcami faweli i pozostałymi mieszkańcami dzielnicy; trzecią: o poczuciu bezpieczeństwa wśród 'swoich' (mimo wysokich wskaźników przestępczości) i braku chęci do opuszczenia dzielnicy, mimo złych warunkach sanitarnych i wysokiej wartości w/w wskaźnika. Kolejne hipotezy - czwarta i piąta dotyczące działań władz na rzecz poprawy sytuacji w faweli także znalazły potwierdzenie w badaniach magistra Dolińskiego: działania poprawiające wyposażenie infrastrukturalne faweli są doceniane przez mieszkańców, ale niemal nie podejmuje się ogólnych działań społecznych, aktywizujących mieszkańców. Pierwsza hipoteza, potwierdzona została na podstawie treści ujętych w trzech rozdziałach: trzecim, piątym i w mniejszym stopniu, czwartym. Mocno nawiązuje do ujęcia zaproponowanego w pierwszym rozdziale pracy, gdzie Autor wskazuje na złożoność problemu wykluczenia społecznego i wielowymiarowość segregacji terytorialnej. „Niskie wskaźniki segregacji terytorialnej dla dzielnic Kurytyby nie oddają w pełni obrazu segregacji w tym mieście”.

Zbyt zwięzły, moim zdaniem, ostatni, podsumowujący rozdział pracy (s. 138-143) poświęcono dwóm obliczom 'modelowego' miasta. Kurytyba znana jako lider innowacyjnych rozwiązań to tak naprawdę tylko niewielki fragment przestrzeni miejskiej – 8 zamożnych, centralnych dzielnic spośród 75 dzielnic miasta. Do drugiej, mniej zamożnej Kurytyby zalicza się także fawełe, rozproszone w 37 dzielnicach i zamieszkałe przez 9% mieszkańców miasta, badane przez Autora za pośrednictwem przypadku Parolin.

Praca kończy się krótkimi wnioskami końcowymi (s.144-148), w których Autor odnosi się bezpośrednio do celów i hipotez zarysowanych na jej wstępie.

Do mocnych stron pracy magistra Karela Dolińskiego zaliczam:

- Trafny wybór problematyki badawczej i obszaru badań
- Jasno sformułowane cele pracy i hipotezy badawcze
- -Prawidłowość układu pracy i struktury podziału treści
- -Trafność doboru metod i narzędzi badawczych i umiejętność ich zastosowania, w szczególności zaś:

- zestawienie badania ilościowego z pogłębionym badaniem jakościowym oraz wypływające z niego wnioski o istotnym znaczeniu praktycznym

- omówienie ograniczeń przydatności wskaźników ilościowych; wskazanie na problem skali, w jakiej są stosowane (dzielnice, a obszar całego miasta) oraz

- zaprojektowanie i realizacja badania terenowego; oddanie głosu mieszkańcom (choćby w ułomnej formie kwestionariusza ankietowego) pozwala na spojrzenie na fawelę, panujące w niej warunki życia, kontakty z mieszkańcami drugiej części dzielnicy – z ich perspektywy. Szkoda, że czas, jakim dysponował Autor był tak ograniczony. Przeprowadzenie większej liczby pogłębionych wywiadów jakościowych po opracowaniu wyników badań kwestionariuszowych mogłoby wiele wnieść do pracy.

- Staranność, z jaką tekst został zilustrowany graficznie (73 ryciny, 17 tabel, 13 dobrze dobranych fotografii)

Recenzowana praca ma pewne słabsze strony nieumniejszające jednak, w moim mniemaniu, jej znacznej wartości.

Sądzę, iż antycypując tezę o ograniczonej przydatności wskaźników segregacji terytorialnej do opisu obrazu segregacji mieszkańców w Kurytybie (hipoteza 1), w końcowej części rozdziału pierwszego Autor, w oparciu o analizowane w nim ujęcia, mógł stworzyć własne, syntetyczne zestawienia przejawów segregacji terytorialnej i wykluczenia służące jako swoisty przewodnik w obserwacjach i badaniach terenowych. Można je odnaleźć w treści pytań uwzględnionych w kwestionariuszach ankietowych zamieszczonych w aneksie, co oznacza, że autor takie zestaw sporządził.

Myślę, że gdyby jego zarys pojawił się w rozdziale pierwszym, praca zyskałaby na przejrzystości.

- W rozdziale trzecim zabrakło mi dokładniejszych informacji na temat podobieństw i różnic między fawelą w Parolin i pozostałymi fawelami w mieście. Jak rozumiem, głównym kryterium stanowiącym o wyborze tej właśnie faweli jako obszaru badań były dłuższe niż w innych miejscach tradycje starań mieszkańców o uregulowanie ich sytuacji w mieście. Zabrakło mi wyjaśnienia w jakim zakresie swoista wyjątkowość badanej faweli (najstarsza w mieście, położona blisko centrum, a nie na obrzeżach miasta) pozwala, a na ile nie pozwala na odnoszenie wyników badań do sytuacji mieszkańców pozostałych fawel Kurytyby?

- Autor nie ustrzegł się niestety usterek językowych, stylistycznych i interpunkcyjnych. Razi na przykład nieprawidłowa odmiana rzeczownika fawela w liczbie mnogiej (fawel, a nie faweli), liczne literówki (n.p. dzielnicy zamiast dzielnice na ryc. 21). Niektóre błędy językowe, jak n.p. błąd w treści hipotezy pierwszej (str. 6) utrudniają zrozumienie tekstu.

Wniosek końcowy

W mojej opinii, recenzowana praca dobrze wpisuje się we współczesne badania prowadzone w obrębie geografii społeczno-ekonomicznej i jest oryginalnym i wartościowym rozwiązaniem interesującego i ważkiego problemu badawczego. Autor wykazał się umiejętnością projektowania i przeprowadzenia badania naukowego. Praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w ustawie o stopniach naukowych i tytułach. Wnoszę o dopuszczenie magistra Karela Dolińskiego do dalszego przebiegu postępowania.

